



ЕТНОБОТАНІЧНІ ТРАДИЦІЇ В АГРОНОМІЇ, ФАРМАЦІЇ ТА САДОВОМУ ДИЗАЙНІ

Матеріали VII міжнародної наукової конференції,
присвяченої Глобальному саміту миру
(19–23 червня 2024 року)

УДК 394.268.8:58.006:581.6
Е-913

*Рекомендовано до друку Вченою радою Національного дендрологічного парку «Софіївка»
НАН України протокол № 4 від 27.05.2024 р.*

Редакційна колегія:

Володимир Грабовий — кандидат біол. наук, с.н.с., Умань (голова);
Віктор Кунах — доктор біол. наук, професор, член-кор. НАН України, Київ
(співголова);
Валентин Поліщук — доктор с.-г. наук, професор, член-кор. НААН України, Умань
(співголова);
Любов Ішук — доктор біол. наук, професор, Умань (заступник голови);
Світлана Клименко — доктор біол. наук, професор, член-кор. НАН України, Київ;
Віктор Мельник — доктор біол. наук, професор, Київ;
Нарцис Піорецький — доктор мистецтвознавства, професор, Болестрашице, Польща;
Рачід Руабхі — доктор біол. наук, професор, Алжир;
В'ячеслав Січка — доктор біол. наук, професор, Одеса;
Микола Томенко — доктор політичних наук, професор, Київ;
Михайло Федорчук — доктор с.-г. наук, професор, Миколаїв;
Анатолій Яценко — доктор с.-г. наук, професор, Умань;
Інна Діденко — кандидат біол. наук, Умань;
Григорій Музика — кандидат біол. наук, с.н.с., Умань;
Анатолій Опалко — кандидат с.-г. наук, професор, Умань;
Ольга Опалко — кандидат с.-г. наук, доцент, Умань;
Іон Рошка — кандидат біол. наук, Кишинів, Молдова;
Надія Цибровська — кандидат біол. наук, Умань;
Тетяна Швець — кандидат біол. наук, Умань

**Етноботанічні традиції в агрономії, фармації та садовому дизайні: Купальські читання
Е-913** Івана Косенка: матеріали VII міжнародної наукової конференції, присвяченої Глобальному
саміту миру (м. Умань, 19–23 червня 2024 року) [Редкол.: В. М. Грабовий (відп. ред.) та ін.].
Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2024. 328 с.

ISBN 978-966-304-573-5

Висвітлено результати досліджень науковців Національного дендрологічного парку
«Софіївка» НАН України, Уманського національного університету садівництва та
Українського товариства генетиків і селекціонерів ім. М. І. Вавилова, а також інших
наукових установ та вищих закладів освіти України та зарубіжжя.

УДК 394.268.8:58.006:581.6

*Матеріали конференції друкуються у авторській редакції, мовою оригіналу. Відповідальність
за фактичні помилки, достовірність і точність інформації, автентичність цитат, плагіат,
правильність фактів та посилань несуть автори*

ISBN 978-966-304-573-5

© Національний дендрологічний парк
«Софіївка» НАН України, 2024

**NATIONAL ACADEMY OF SCIENCE OF UKRAINE
DEPARTMENT OF GENERAL BIOLOGY
COUNCIL OF BOTANICAL GARDENS AND
DENDROLOGICAL PARKS OF UKRAINE
NATIONAL DENDROLOGICAL PARK “SOFIYIVKA”
OF NAS OF UKRAINE
UMAN NATIONAL UNIVERSITY OF HORTICULTURE
VAVILOV SOCIETY OF GENETICISTS AND BREEDERS
OF UKRAINE**

**ETHNOBOTANICAL TRADITIONS IN AGRONOMY,
PHARMACY AND GARDEN DESIGN**

***Proceedings of the Seventh International Scientific Conference,
dedicated to the Year of Global Peace Summit***

(June 19–23, 2024)

**Uman
Publisher «Sochins'kyi M. M.»
2024**

Аналіз фітосанітарного ризику регульованих шкідливих організмів, відсутніх в Україні. Київ: Колобіг. 56 с.

Федоренко, В. П. & Пилипенко, Л. А. (2008). *Наукове забезпечення фітосанітарних служб ЄС та України: проблеми і перспективи.* Карантин і захист рослин. № 12. С. 1–3.

Шевага, Г. М. & Олійник Т. М. (2018). *Рекомендації щодо використання набору сортів-диференціаторів стійкості до раку картоплі Української селекції.* [Ред.: А. Г. Зеля]. Чернівці: «Друк Арт». 28 с.

Роль етноботанічних знань у формуванні засад сучасного озеленення населених місць

Марина С. Якуба

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро, Україна, 49040, e-mail: YS_MARINA@meta.ua

Анотація.

Висвітлено основні тенденції сучасної етноботаніки та значну роль і необхідність використання етноботанічних знань у здійсненні заходів з озеленення населених місць. Акцентовано увагу на необхідності при здійсненні екологічно орієнтованого озеленення, що є на сьогодні пріоритетним напрямком, враховувати не лише вподобання та потреби людей, а й знання особливостей росту та функціонування рослин у певних кліматичних та екологічних умовах. Наведено приклади сучасного трактування народних традицій щодо рекомендацій або заборони використання певних видів рослин у створенні зелених насаджень у безпосередній близькості до місця проживання людей та важливість специфіки їх розташування на озеленюваних ділянках.

Ключові слова: українські традиції, урбанізація, підбір рослин, еколого-орієнтований підхід.

The role of ethnobotanical knowledge in the formation of the foundations of modern greening of populated areas

Marina S. Yakuba

Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro, Ukraine, 49040, e-mail: YS_MARINA@meta.ua

Abstract.

The main trends of modern ethnobotany and the significant role and necessity of using ethnobotanical knowledge in the implementation of measures for the greening of populated areas are highlighted. Attention is focused on the need to take into account not only the preferences and needs of people, but also the knowledge of the features of plant growth and functioning in certain climatic and ecological conditions

Висновки. Практичне використання етноботанічних знань при здійсненні сучасного озеленення населених місць є важливою умовою успішного підбору асортименту рослин, що виконують важливу роль у загальному еволюційному природоорієнтованому розвитку українського суспільства. Етноботанічні знання, що передаються з покоління в покоління українським народом є важливим нематеріальним скарбом, безцінною спадщиною з унікальним автентичним змістом, що у сучасних реаліях не втрачає своєї актуальності та набуває нового сучасного практичного значення.

Література

Заверуха, Б. В. (1984). Щодо доцільності проведення досліджень в області етноботаніки. *Біологічні основи раціонального використання, перетворення та охорони рослинного світу*: Матеріали річної сесії. Київ, 1–2 березня 1984. [Ред. К. М. Ситник]. Київ: Наук. думка. С. 46–53.

Заверуха, Б. В. (1994). Етноботаніка: народна і наукова фіноніміка. *Укр. ботан. журн.* Вип. 51, № 2–3. С. 165–171.

Лебеда А. П., Шевера М. В. (2009). Етноботаніка. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-18052> (Accessed 7 May 2023).

Іщук, Л. П., Діденко, І. П., Іщук, Г. П. & Миронюк, Т. М. (2022). Перспективи використання аборигенної флори у сталих ландшафтах урбанізованих просторів України. *Грааль науки*. № 12–13. С. 242–249.

Іщук, Л. П. & Іщук, Г. П. (2021). Перспективи використання аборигенної флори в озелененні урбанізованих просторів. *Актуальні проблеми, шляхи та перспективи розвитку ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства, урбоекології та фітомеліорації*: Матеріали міжнародної наукової конференції. Біла Церква, (м. Біла Церква, 16–17 вересня 2021 р.). Біла Церква. 38–40.

Болтарович, З. Є. (1994). Українська народна медицина. Київ: Абрис. 320 с.

Шумик, М. І., Попіль, Н. І. (2019) Етноботанічний принцип формування експозиційних ділянок в ботанічних садах. *Інтродукція рослин: сучасний стан, проблеми та перспективи*. Міжнародна наукова конференція (14–17 травня 2019). Харків. С. 63–69.

Шумик, М. І., Попіль, Н. І. & Булах П. Є. (2023). Аналіз і апробація існуючих методів відбору стійкого асортименту рослин світової флори для створення етноботанічних ділянок. *Етноботанічні традиції в агрономії, фармації та садовому дизайні*: матеріали VI міжнародної наукової конференції, присвяченої Року Незламності України (м. Умань, 5–8 липня 2023 року) [Редкол.: В. М. Грабовий (відп. ред.) та ін.]. Умань: Національний дендрологічний парк “Софіївка” НАН України, 2023. С. 257–262.

Balick, M. J. (2006). *Plants, people, and culture: The science of ethnobotany*. Scientific american Library. New York. 228 p.

when carrying out ecologically oriented gardening, which is currently a priority direction. Examples of the modern interpretation of folk traditions regarding the recommendations or prohibition of the use of certain types of plants in the creation of green spaces in the immediate vicinity of people's residences and the importance of the specifics of their location on landscaped areas are given.

Key words: Ukrainian traditions, urbanization, selection of plants, ecologically oriented approach.

Вступ. Сучасне розуміння етноботаніки і основних етноботанічних понять останнім часом зазнає значної трансформації, що пов'язана зі стрімким соціально-економічним розвитком світового суспільства, глобальними змінами екологічної ситуації на планеті, невідпинним розвитком урбанізації та низкою інших процесів, що ведуть до зміни свідомості людей та необхідності удосконалення підходів формування та зміцнення взаємозв'язків людства і природного середовища в цілому та удосконалення й оптимізації системи «людина-рослина», зокрема (Заверуха, 1986; Лебеда & Шевера, 2009; Таран та ін., 2023).

Тривалий період етноботаніка являла собою один з примітивних напрямів дослідницької діяльності, що полягав, здебільшого, у виявленні нових важливих з огляду практичної значущості видів рослин (ботаніка) та удосконаленні знань про властивості лікарських рослин (фармакологія), при цьому, дослідники того періоду мало цікавилися значенням рослин у суспільному житті людей (Balick, 2006). Однак, у XX сторіччі, інтереси етноботаніки змінилися і перейшли від рутинного накопичення фактів про рослини та вивчення їх лікувальних властивостей до більш удосконаленої системи пізнання методологічної та концептуальної орієнтації взаємовідносин рослинного покриву та людини (Болтарович, 1994; Заверуха, 1994; Шумик & Попіль, 2019).

Сучасна етноботаніка є одним з цікавих та перспективних наукових напрямків, що сформувався та існує на стику соціальних, природничих та гуманітарних дисциплін і вивчає всебічну, не лише утилітарну, взаємодію людей з рослинами. Пріоритетними завданнями етноботаніки на сьогодні є дослідження потенційних можливостей використання рослин у різних галузях діяльності людини та у загальному еволюційному природоорієнтованому розвитку людського суспільства.

Однією з найважливіших сфер сучасної діяльності людства є озеленення населених місць, нагальна потреба якого зумовлена різкою інтенсифікацією процесів урбанізації та погіршенням екологічної ситуації у місцях проживання людей. Комфортизація умов проживання населення тісно пов'язана зі створенням у межах міст та селищ ефективних зелених насаджень, що виконують низку середовищепокращуючих функцій, таких як оптимізація мікрокліматичних умов, очищення довкілля від шкідливих речовин, здійснення лікувального впливу на населення, створення естетичного ефекту тощо (Ішук та

ін., 2022). Однак, процес створення здорових, ефективних зелених насаджень передбачає врахування не лише вподобань та потреб людей, а і знання особливостей росту та функціонування рослин у певних кліматичних та екологічних умовах (Іщук & Іщук, 2021).

Матеріали і методи. З огляду на вищезазначену проблематику в озелененні останнім часом виокремлюються напрямки та методи, що запроваджують екологічно зумовлений підхід до підбору рослин для озеленення, обрання та підготовки біотопів в цілях створення стійких зелених об'єктів, залучення природо орієнтованих методик та заходів з догляду за зеленими насадженнями серед яких, створення екологічно свідомих садів, проектування садів по біотопах, організація та підтримка функціонування садів мінімального догляду тощо.

Результати і обговорення. Для реалізації сучасних проєктів озеленення населених місць важливим є знання та практичне застосування етноботанічних традицій, які на території України характеризуються глибиною, змістовністю, автентичністю та супроводжуються багатовіковою народною мудрістю. Часто рекомендації, щодо необхідності висадження певних рослин у місцях проживання людей або, навпаки, заборона використовувати для озеленення певні види рослин, мають давнє глибоке коріння і передаються з покоління до покоління як національна спадщина.

Не маючи наукового підґрунтя такі рекомендації, мудрі народні традиції та поради часто використовувались і продовжують використовуватись на підсвідомому рівні, але сучасні знання та наукової напрацювання здатні надати їм нових значень та сенсів. Так, наприклад, на території Слобожанщини існує повір'я щодо заборони висаджувати на приватних подвір'ях тополі. У народі говорять: «тополя в двір, господар з двору», пророкуючи нещастя, далеку дорогу або загибель голови родини. Сучасні знання з озеленення надають цій традиції нового змісту, пояснюючі недоречність цієї рослини на приватному господарстві недовговічністю, значною схильністю деревини тополі до гниття, відсутністю їстівних плодів та яскравих привабливих квітів, швидкорослістю, що призводить до значного, часто небажаного затінення ділянки, механічного ушкодження комунікацій (електродроти, кабелі, крони сусідніх дерев, дахи розташованих поряд будівель) тощо.

На території Наддніпрянщини, що займає переважно степове зональне розташування, у давнину не рекомендовано було висаджувати на подвір'ї ялини. Вважалося, що ця рослина на приватній ділянці є символом самотності та суму. Сучасні ж знання з озеленення свідчать про те, що ця рослина не є типовою для степової зони, часто відчуває невідповідність екологічних факторів для своїх ростових потреб, доволі погано приживається, є небажаним сусідом для багатьох плодових та декоративних рослин, оскільки її хвойний опад має високий показник кислотності і потрапляючи на поверхню ґрунту здатний суттєво його закислювати, до того ж, деяким людям, що мають серцево-судинні захворювання бажано уникати постійного контакту з фітонцидними виділеннями голонасінних рослин, оскільки їх тривалий вплив

за умов високої концентрації може викликати загострення хронічних захворювань та погіршення стану здоров'я.

У багатьох регіонах України до наших часів має місце традиція висадження на подвір'ї плодової деревної рослини (яблуні, груші, вишні) при народженні в родині дитини. Таке дійство часто проводилось у супроводі родичів чи друзів родини з дотриманням урочистих заходів, вважалося, що висаджена рослина у майбутньому стане природним оберегом дитини і за будь яких обставин буде охороняти доньку чи сина від хвороб і життєвих негараздів та завжди чекати вдома, на батьківському подвір'ї. Виникнення такої традиції, ймовірно було пов'язане з утилітарними потребами забезпечити дитину і усю родину у найближчому майбутньому корисними та смачними плодами, до того ж плодове дерева мають красиві ароматні квіти навесні, що приваблюють бджіл, компактну форму крони, що дає ажурну тінь на подвір'ї, залишки плодів таких дерев успішно згодовували домашній худобі тощо.

Важливими народними порадами є не лише ті, що стосуються обрання рослинних видів для озеленення територій проживання, а й ті, які містять знання щодо місця розташування тих або інших рослин на приватній ділянці. Так, здавна не рекомендовано висаджувати шовковицю, вишні, абрикоси або інші рослини, які мають соковиті дрібні плоди у місцях розташування ганків, доріжок, прохідних зон, оскільки у період плодоношення ці рослини здатні значно забруднювати територію. Якщо вчасно не прибрати з підкоронового простору опалі плоди, вони починають гнити, набувають неприємного запаху, приваблюють мух та інших небажаних комах та шкідників. Однак зовсім відмовлятися від таких корисних рослин не варто, їх рекомендовано висаджувати на господарській частині присадибної ділянки, часто у саду або на території де утримують свійських птахів, які поїдаючи опалі плоди, підтримують територію чистою і споживають важливу частину свого харчового раціону.

Важливими серед використовуваних здавна рослин є ті, які приносять людині естетичне задоволення, піднімають настрій, заспокоюють або надихають до активних дій, причому варто зазначити, що саме українському народу притаманне особливе відчуття єднання з природою, милування рослинами та шанобливе ставлення до них як частини живого довкілля.

На усій території України улюбленою символічною рослиною залишається калина, що символізує дівочу красу і вроду, сімейне благополуччя, взаємоповагу і достаток. Підтвердженням народної любові до цієї рослини є народні епітети та порівняння: «дівча виростає, як калина розквітає», «гарна дівчина, ніби калина», «дівчина, як у лузі калина». Вважається, що найкращим місцем для цієї рослини на території садиби є вхідна зона, місце біля ганку, або поблизу вікон. Саме за умов такого розташування у господарів є можливість милуватися красою цієї рослини навесні під час цвітіння та взимку, коли плоди калини яскраво виділяються на тлі доволі одноманітного зимового пейзажу, урізноманітнюючи його та приваблюючи птахів.

Olena L. Rubtsova, Nataliia V. Chuvikina Toponyms of the Arboretum of the M. M. Hryshko National Botanical Garden of National Academy of Sciences of Ukraine.....	210
M. I. Shumyk, N.I. Popil, R. V. Boyko The Scandinavian Garden within the framework of the "Gardens of the World" project in M. M. Hryshko National Botanical Garden of the National Academy of Sciences of Ukraine.....	215
Vyacheslav I. Sichkar, Halyna D. Lavrova The importance of leguminous crops for solving food security on our planet.....	222
Oksana. V. Sokol, Nadija. I. Dzhurenko, Olena. P. Palamarchuk Prospects for the use of plants of the genus <i>Arctium</i> L. from Ukraine flora.....	233
Victoria Soloshenko, Lyudmila Kalashnikova, Nataliia Boyko, Juliia Doroshenko The current state of the genus <i>Berberis</i> L. in collection of the dendrological park «Olexandria» of the NAS of Ukraine.....	238
Nadiya V. Tsybrovska, Volodymyr M. Hrabovyi The world importance of <i>Ginkgo biloba</i> L.....	244
Olha D. Tymchenko, Alla I. Zhila The wood sorrels (<i>Oxalis</i> L.) of South American origin in the M. M. Hryshko National Botanical Garden of the National Academy of Sciences of Ukraine and their practical use.....	259
Lyudmila V. Vegera, Yuriy O. Rum'yankov, Valentina O. Ponomarenko, Mykola M. Koval Semantic motifs of age-old oaks (<i>Quercus</i> L.) in Cherkasy region.....	266
Tamara S. Vinnichuk, Mykhailo V. Krut Innovations in the scientific support of the plant quarantine service in Ukraine.....	272
Marina S. Yakuba The role of ethnobotanical knowledge in the formation of the foundations of modern greening of populated areas.....	277
Oksana V. Kliuienko Prospects for the use of herbaceous perennial plants of alpine and subalpine altitude zones of the Alpine Mountain system in the landscaping of a modern city.....	282

Наукове видання

ЕТНОБОТАНІЧНІ ТРАДИЦІЇ В АГРОНОМІЇ, ФАРМАЦІЇ ТА САДОВОМУ ДИЗАЙНІ

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

присвячена Глобальному саміту миру

(19–23 червня 2024 року)

Фото обкладинки — Сівко Г. У.

Адреса редакції:

20300, вул. Київська, 12а, м. Умань, Черкаської обл.
Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України
e-mail: ndp.sofievka@gmail.com, тел.: +38-04744-3-63-19.

Підписано до друку 03.06.2024 р. Формат 60×84 1/16. Друк офсет.
Умов.-друк. арк. 19,07. Наклад 300 екз. Зам. № 822 (1098)

Видавець і виготівник «Сочінський М. М.»

20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19

тел. (04744) 4–64–88, 4–67–77

e-mail: vizavi008@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2521 від 08.06.2006 р.

Victor Melnic, Victor Țîței, Lilea Chisnicean, Sergiu Dobrojan, Elena Chirița, Angela Melnic, Natalia Buracinschii, Iurie Golovco, Mihaela Ababii, Galina Dobrojan The biological peculiarities of <i>Monarda fistulosa</i> L. cultivated at the agrobiological station of the Moldova State University.....	136
Mykhaylo V. Nebykov, Anatoly I. Opalko, Tetiana A. Nebykova, Olga A. Opalko Rowan in the folklore of diverse ethnic groups.....	142
Yuliia M. Nehrash Ornamental plants of the natural flora of Central Asia in the conditions of introduction in the M. M. Hryshko National Botanical Garden of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv).....	148
Lyudmila M. Nitsenko, Zoya M. Tsymbalyuk Palynomorphological characteristic of <i>Gratiola officinalis</i> L. (Gratioleae; Plantaginaceae)	154
D. S. Nyasvisvo, Christopher Chapano Indigenous medicinal knowledge of plants used in the treatment of malaria in Mazowe and Shamva districts, Zimbabwe.....	161
Olga A. Opalko, Anatoly I. Opalko Sacred plants of Ukrainian New Year traditions.....	168
Margaryta I. Parubok, Tetiana V. Mamchur, Larysa V. Rozborska, Iryna B. Leontyuk Botanical nursery an important component of the learning environment of the Uman National University of Horticulture.....	179
Oksana P. Pereboichuk, Tetiana O. Shcherbakova, Svitlana P. Mashkovska Autochthonous herbaceous plants for the creation of ornamental and recreational landscape compositions.....	183
Olena V. Pochka, Larysa A. Koldar Ethnobotanical characteristics of the species <i>Prunus serrulata</i> Lindl.....	190
Olena M. Popova Surrogate Tea Plants in the “Tuzlivski lymany” National Nature Park.....	196
Oleksandr V. Pozniak Wild species <i>Phlomis tuberosa</i> (L.) Moench as a vegetables plant.....	203

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ БІОЛОГІЇ
РАДА БОТАНІЧНИХ САДІВ ТА ДЕНДРОПАРКІВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ДЕНДРОЛОГІЧНИЙ ПАРК «СОФІЇВКА»
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ГЕНЕТИКІВ І СЕЛЕКЦІОНЕРІВ
ІМ. М. І. ВАВИЛОВА**

**ЕТНОБОТАНІЧНІ ТРАДИЦІЇ В АГРОНОМІЇ, ФАРМАЦІЇ ТА
САДОВОМУ ДИЗАЙНІ: КУПАЛЬСЬКІ ЧИТАННЯ
ІВАНА КОСЕНКА**

*Матеріали VII міжнародної наукової конференції,
присвяченої Глобальному саміту миру*

(19–23 червня 2024 року)

**Умань
Видавець «Сочінський М. М.»
2024**